

References

1. Марьин И.М. Организация психологического обеспечения деятельности по освобождению заложников в условиях совершения террористического акта. Москва, 2005.
2. Касперович Ю.Г., Марьин, И.М. Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности. Москва, 2007.
3. Попов В.И. Противодействие организованной преступности, коррупции, терроризму в России и за рубежом. Москва, 2007.
4. Закон Республики Узбекистан «О борьбе с терроризмом» от 15 декабря 2000 г. № 167-II. Дата обращения: 23.05.2024. <https://lex.uz/docs/19015>.

INTERAKTIV KO'RSATUVLARDA NUTQIY XILMA- XILLIKNUNG NAMOYON BO'LIHI

Yulduz ARTIKOVA

filologiya fanlari nomzodi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Axborot xizmati va jamoatchilik bilan aloqalar kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. *Mazkur izlanishda interaktiv ko'rsatuvlarda nutqiy xilmaxillik masalasi tahlil etiladi. Unda nutq ko'rinishlariga ko'rsatuv janrlarining o'zgarishi ta'sir qilishi tahlilga tortiladi. Shuningdek monologik, dialogik hamda polilogok nutq ko'rinishlari telejurnalistika amaliyotida o'z aksini topishi tadqiq etiladi.*

Kalit so'zlar: *interaktiv jurnalistika, kommunikatsiya, ko'rsatuv, televideniye, dialog, janr, nutq, omma, ta'sir, monolog, suhbat*

Interaktiv telejurnalistika kommunikatsiyaga asoslanar ekan, bunday ko'rsatuvlarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish mavzuni chuqur anglash uchun xizmat qiladi. Televideniyeidagi so'zlashuv uslubiga asoslangan dialogok janrlaridagi loyihalarning nutq xususiyatlari o'ziga xosdir. Medialingvist Muqaddas Isroilning ta'kidlashicha: "Til tarixan o'zgaruvchan. Lekin og'zaki nutq va yozma nutq yanada o'zgaruvchandir. Tildagi barcha o'zgarishlar dastlab og'zaki nutqda, so'ngra yozma nutqda yuz beradi"³². Ya'ni televideniyeidagi nutq o'zgarishlari ommaga ta'sir qilishi, bu o'zgarishlar ijtimoiy ahamiyati yuqori bo'lishi shubhasiz.

³² S.Shomaksudova, M.Israil. OAVda yozma matn. Nutq va munozara. O'quv qo'llanma. –T.: Universitet, 2017. –B. 7.

Ma'lumki, nutq monolog shaklida hamda ikki kishi o'rtasidagi suhbatdagi dialogli nutq shaklida tavsiflanadi. An'anaviy jurnalistika janrlari bo'lgan reportaj, yangilik yoki hisobotlarda odatda boshlovchi yoki suxandonlar taqdim etgan material monolog tarzida tomoshabinlar tomonidan qabul qilinadi. Avvaldan yozib olingan bo'lsa-da, ikki kommunikant o'rtasida kechadigan suhbat janrini esa – dialogik nutqqa kiritish mumkin. Dialogik nutqni intervyu, davra suhbatlari kabi janrlarda ham kuzatish mumkin. Mutaxassislar bir nechta kommunikant ishtirok etadigan interaktiv teleko'rsatuv nutqini polilogli nutq sifatida ta'riflashadi. "Zamonaviy teleekranda polilogli, ya'ni ikkitadan ortiq suhbatdosh ishtirok etadigan ko'rsatuvlar ham keng tarqalgan hodisa. Tashqi tomondan bunday nutqni tushunish qiyinroq tuyulsa-da, biroq polilog qatnashchilarining o'zlari uchun bu ancha qulay muloqot turidir"³³. Zamonaviy telejurnalistikada bir nechta janrlarning uyg'unligi mavjud ekan, polilogik nutqqa asoslangan interaktiv teleko'rsatuvlarda ham monologik, ham dialogik nutqlar uchrashini ta'kidlash kerak. Nutqiy xilmaxillik interaktiv ko'rsatuvlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Odatda jurnalist boshlovchilar har bir ko'rsatuvning taxminiy senariysini tuzib olishadi. Bunda ko'rsatuvning kirish va xulosa qismlari, mutaxassis yoki auditoriyaga qaratilgan savollar, tayyorlangan lavhalar yoki joylardan ulanadigan muxbirlarga o'tish uchun "ko'prik" vazifasini o'tovchi bog'lovchi nutqlar bo'lishi mumkin. Kirish va xulosa qismlar monologik nutqqa asoslangan bo'lsa, savollar va bog'lovchi so'zlar dialogik nutqning bir qismini tashkil qiladi. Bevosita muloqotdan tashkil topgan suhbat esa polilogik nutqni namoyon etadi.

Ikki va undan ortiq kommunikant ishtiroki bilan kechgani uchun interaktiv teleko'rsatuvlarda polilogik nutq namoyon bo'ladi. Bu ko'rinishdagi kommunikatsiya real hayotga yaqinlashgani bilan ahamiyatli bo'lib, asosan og'zaki nutqda amalga oshiriladi. Efirdagi muloqotda muallif va mutaxassislar bilan birgalikda auditoriya vakillari, tomoshabinlar ham ishtirok etishlari muloqotning sodda, tushunarli, xalqchil tarzda olib borilishiga zamin hozirlaydi. Ko'plab kommunikant qatnashadigan qaytariqli

³³ Бакиева Г.Х., Тешабасва Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. –Т.: 2019. –Б. 115.

aloqa shaklidagi mulohaza bildirish imkoniyati mavjud bo'lgan ijtimoiy tarmoqlardagi suhbatlarda polilogli nutqning yozma shaklini ko'rish mumkin.

Mutaxassislar televideniyaedagi polilogik nutq namoyon bo'luvchi interaktiv teleko'rsatuvlarning janrlarini ham alohida ta'riflashadi: "An'anaviy monologik dasturlarni dialogizatsiyalash bilan bir paytning o'zida elektron OAV ko'rsatuvlarining yangi dialogik va polilogik shakllari rivojlanib bormoqda: tok-shou (u mediadasturlarning katta doirasini belgilash uchun juda qulay bo'lib qoldi, ularda interaktiv o'yinlardan jiddiy, aktual muammolar muhokamasigacha o'tkazilmoqda), mashhur kishilar bilan intervyu, teledibat va telediskussiya, savol-javobli tele va radioo'yinlar va b." ³⁴ Demak, barcha yo'nalish va mavzulardagi interaktiv teleko'rsatuvlardagi kommunikatsiya jarayonlarini polilogik nutq mavjud loyihalar sifatida ta'riflash mumkin.

Zamonaviy telejurnalistikada bir nechta janrlarning uyg'unligi mavjud ekan, polilogik nutqqa asoslangan interaktiv teleko'rsatuvlarda ham monologik, ham dialogik nutqlar uchrashini ta'kidlash kerak. Ular ko'rsatuv tarkibidagi lavhalar shaklida dasturdan o'rin oladi. Loyiha jarayonida efirga beriladigan reportaj, blits-intervyu, suhbatlarda nutq almashinuvining uyg'unligi namoyon bo'ladi. Ko'rsatuvning asosini tashkil etadigan senariy ham turli nutqiy o'zgarishlarni o'zida jamlaydi. Masalan, boshlovchining salomlashuvi hamda ko'rsatuv mavzusi e'lon qilinishi – monologik nutqqa misol bo'lsa, respondentlar bilan o'zaro suhbat – dialogni namoyon qilib, studiyada kechadigan bahs, munozara, debatlar jarayoni- polilogik nutq sifatida ta'riflanadi. Ya'ni, zamonaviy interaktiv telejurnalistika amaliyotida sof janrlar uchramas ekan, ularda barcha nutq ko'rinishlarining uyg'unligi mavjudligini kuzatish mumkin.

Interaktiv dasturlarda tomoshabinlar ekran oldidan uzoqlashmasligini ta'minlash uchun turli janrdagi lavhalar beriladi. Bu dastur ko'rimlilikini orttirishda, nutq ko'rinishlarining almashinuvida o'ziga xoslik bag'ishlaydi. Ya'ni, nutqiy xilmaxillik teleko'rsatuvlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Nutqiy almashinuvni ta'minlash uchun radioda erkak va ayol boshlovchilar tandemida eshittirish olib borilishi

³⁴ Бакиева Г.Х., Тешабасва Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. –Т.: 2019. –Б. 108.

kuzatiladi. Teledastur boshlovchiligining dialog shaklida tayyorlanishi uning qiziqarliligini oshirishi ma'lum. Masalan, o'zbek televideniyesida o'ziga xos maktab bo'lib shakllangan "Assalom, O'zbekiston!" telejurnalini doimo ayol va erkak boshlovchilar olib borishgan. Ko'rsatuv suhbat, dialog shaklida tuzilgan. So'ngi yillari ma'rifiy-ko'ngilochar dasturlardagi bunday an'ana yangiliklar blokida ham qo'llanilmoqda. Odatda yangiliklar dasturi bitta boshlovchi tomonidan monologik shaklda olib borilsa-da, "Yoshlar" telekanalida efirga uzatiladigan "Yangi davr" dasturiga o'ziga xoslik bag'ishlash uchun erkak va ayol boshlovchilardan iborat dialogik tandemni kiritishgan. Ya'ni, mazkur loyiha uchun boshlovchilar ko'rinishi, studiyaning dizayni kabi tomoshabinni o'ziga jalb qilish usullari qatorida, bir necha kommunikantlarning o'zaro suhbatini, ularning ovozlarning turlicha bo'lishini ta'minlaydigan boshlovchilar dialogi tashkil etildi.

Xulosa qiladigan bolsak, nutqiy xilmaxillik teleko'rsatuvlarning samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko'ramiz. Shuningdek, zamonaviy interaktiv telejurnalistika amaliyotida sof janrlar uchramas ekan, ularda barcha nutq ko'rinishlarining uyg'unligini kuzatish mumkin. Televideniya barcha yo'nalishdagi interaktiv teleko'rsatuvlar polilogik nutq mavjud loyihalar sifatida tasniflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. –Т.: 2019.
2. Shomaksudova S., Israil M. OAVda yozma matn. Nutq va munozara. O'quv qo'llanma. –Т.: Universitet, 2017.
3. Медиалингвистика ва тахрир. III жилд. Т.: O'zbekiston. 2019

O'ZBEKISTONDA BOSMA OAV TIZMIDAGI ISLOHOTLARNING SAMARADORLIGI

Feruza TURAYEVA
O'zDJTU katta o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada bugungi kunda O'zbekiston OAV tizmida amalga oshirilyotgan islohotlar va yangi davr o'zgarishlari tahlili haqida so'z boradi.